B. M. BRZEZIŃSKA.

POCZĄTKI POPRAWNEGO PISANIA

STOPIEŃ 3

WARSZAWA MCMXXII
WYDAWNICTWO „OŚWIATA" T. N. S. W.
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĄŻNICY POLSKIEJ T. N. S. W
NOWY-ŚWIAT № 59.

R. M. BRZEZIŃSKA

POCZĄTKI POPRAWNEGO PISANIA

STOPIEŃ 3

WYDANIE DRUGIE

WARSZAWA MCMXXII
WYDAWNICTWO „OŚWIATA" T. N. S. W.
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĄŻNICY POLSKIEJ T. N. S. W
NOWY-ŚWIAT № 59.

Tłocznia
WŁ. ŁAZARSKIEGO
w Warszawie

O zdaniu rozwiniętem.

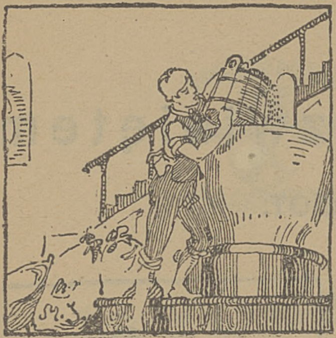
PRZEDMIOT.

Rolnik orze. Chłopiec sieje. Żniwiarki żną. Gospodarze młócą. Młynarz miele. Piekarze pieką.

Patrząc na te sześć rysunków, możemy wypowiedzieć o każdym z nich jedno z powyższych zdań. Zdania te jednak będą niedokończone, niejasne, gdyż nie wyrażają całej myśli mówiącego; po każdem z nich możemy postawić pytanie co? A więc: Co rolnik orze? Co chłopiec sieje? Co żniwiarki żną? Co gospodarze młócą? Co młynarz miele? Co piekarze pieką?

Napisz odpowiedzi na każde z tych pytań.

Dopiero po dodaniu wyrazów: rolę, zboże i t. d., które dopełniają myśl zawartą w tych zdaniach, zdania stały się jasne, dokończone. Wyraz dopełniający treść wyrazu, do którego się odnosi, zowiemy **przedmiotem**.

Ćwiczenie. Napisać znaczenie obrazków (co kto robi) i podkreślić wyrazy, które w zdaniu są przedmiotem.

Uwaga. Przedmiot uzupełnia zwykle myśl, wyrażoną przez orzeczenie; — jeśli więc zdanie podzielimy na dwie części: podmiot (o kim mowa?) i orzeczenie (co się mówi o podmiocie) wówczas uzupełnienia znajdować się będą w tej drugiej połowie, to jest przy orzeczeniu.

Kto?	Co robi?		Kto?	Jaki jest?		
Rolnik	orze	ziemię.	Syn	jest	posłuszny	rodzicom.
podm.	*orzecz.*	*przedm.*	*podm.*	*łącz.*	*orzecz.*	*przedmiot*

W ochronie.

Przepisywanie. Przepisując, zmienić porządek wyrazów tak, żeby orzeczenia stały po przedmiotach. Podkreślić przedmioty.

Pani uczy dzieci: dziewczynki szyją koszulki, chłopcy wycinają gwiazdy, malutkie układają klocki, robią babki. Opiekunka chwali dzieci, ogląda roboty.

Dzieci jedzą obiad: opiekunka rozlewa barszcz, nakłada ziemniaki, rozdaje miseczki. Jaś rozlał barszcz. Antosia upuściła łyżkę. Kot porwał chleb.

Dzieci nakładają kapelusze, biorą łopatki, biorą grabie, kopią grzędy, sadzą kwiaty, sieją warzywo, polewają sadzonki.

Określenia.

Przepisywanie 1. Żółw poważny ma krok wolny, fika kozły konik polny. Żabka żwawa podskakuje, żuk

skrzydlaty podlatuje, ponad zbożem krąży blisko. Zwinna żmija pełza nisko; stary żóraw bystrooki buja skrzydłem nad obłoki.

Zastanawiając się, jakie znaczenie w zdaniu mają podkreślone wyrazy, widzimy, że one określają wyrazy, do których się stosują. Wyraz **poważny** określa cechę, czyli właściwość żółwia, **wolny** określa właściwość wyrazu krok. W zdaniu — zwinna żmija pełza nisko — **zwinna** stanowi cechę żmii, a **nisko** jest cechą wyrazu pełza.

Określeniem nazywamy część zdania, określającą wyraz, do którego się odnosi.

Ćwiczenie 1. Podkreślić i wypisać określenia, które tu odpowiadają na zapytania: jak? albo jaki? jaka? jakie?

Odróżnić określenia podmiotu i orzeczenia.

Letnie słonko mocno grzeje, lilja sieje słodki zapach, lipa złote kwiecie roni, rumienią się dojrzałe jagódki. Las ustroił się bogato. Ciepły wietrzyk wieje leciuteczko, ledwie listkiem porusza.

Ćwiczenie 2. Podkreślić i wypisać określenia, które tu odpowiadają na pytania: jak? (do jakiego stopnia?) kiedy? gdzie? dokąd? naco? skąd? jaki? poco?

Las rzedniał coraz bardziej, wojsko posuwało się coraz wolniej, zatrzymało się wkońcu na polance. Polanka leżała koło poręby i ciągnęła się aż do strumienia.

Żołnierze rozłożyli się tu na odpoczynek; odejdą stąd nieprędko, za miesiąc, za dwa miesiące, a może w jesieni. Żeby tylko niespodziewana pobudka nie wezwała ich na bój.

Zdania, które oprócz podmiotu i orzeczenia zawierają jeszcze przedmioty i określenia, zowiemy zdaniami **rozwiniętemi.**

Przepisywanie 2.

Zdania nierozwinięte.	Zdania rozwinięte.
Polska była pokryta.	Polska dawniej była pokryta puszczami i wielkiemi wodami.
Zwierz krył się.	Dziki zwierz krył się w niedostępnych gęstwinach.
Ryby napełniały.	Ryby napełniały jeziora i rzeki.
Osady tuliły się.	Rzadkie osady ludzkie tuliły się nad rzekami.

Określenia i przedmioty wypisać i opatrzyć stosownemi zapytaniami.

Co się dzieje w borze?

Ćwiczenie 3. Stoi bór. Dęby szumią, świerki się wznoszą, z trawy wyglądają borówki, pachną zioła, kwitną kwiaty. Roje brzęczą, wiewiórki skaczą, dzięcioł kuje, kos gwiżdże, kukułka kuka.

Do powyższych zdań dodawać stosowne określenia (zapytania: jaki? jaka? jakie? lub jak?), dobierając z wyrazów, otoczonych ramką, czyli **zdania nierozwinięte rozwinąć.**

rozmaite, barwne, pracowity, rozgłośnie, mile, zręczne, czerwone, wiekowy, rozłożyste, wysmukłe, komarów.

Ćwiczenie 4. Rozwiń następujące zdania:

Przymrozki zwarzyły, wiatr otrząsł, śnieg pokrył. Zwierzęta kryją się, ptaki odleciały. Ludzie opatrzyli. Zima zawitała.

Ogrodnik zasiał. Kiełki przebiły, grzędy zazieleniły się, zakwitły. Warzywo wyrosło; ogrodnik woził, sprzedawał. Praca opłaciła się.

Ćwiczenie 5. Opisz w kilku zdaniach, co się na wsi dzieje rano, gdy ludzie budzą się i wstają. Pamiętaj, zdania — tak rozwinięte, jak i nierozwinięte — oddzielać od siebie przecinkami i kropkami.

Opisz, co się dzieje na wsi w wieczór letni, gdy ludzie już ukończyli robotę.

Opisz, jak pracuje rolnik w różnych porach roku; wylicz zajęcia od zaorania pola do żniw.

Rz po b, t, p, w, d, g, k, ch, j.

(POWTÓRZENIE.)

Dyktando lub pisanie z pamięci.

1. Kądziel.

Dziewczęta przędły. Wrzeciona furczały, kółka kołowrotków kręciły się szybko. Prządki gwarzyły wesoło, opowiadały bajki, śpiewały piosenki wesołe i rzewne. Kądziel składa się z przęślicy i z drążka. Prządka podkłada przęślicę pod siebie, lewą ręką wyciąga z przędziwa nieco włókna, skręca je w nitkę i przymocowuje do wrzeciona. Następnie zakręca

szybko wrzecionem, a jednocześnie lewą ręką snuje włókno z przędziwa.

2. Zajączek.

Zbudziły się srebrne brzozy, zbudziły się, zaszumiały: — Patrz, siostrzyczko, patrz, siostrzyczko, ach! zajączek taki mały.

Do pnia przypadł mi niebożę, w trawę szarą główkę kryje, ach! czy widzisz, jak drży cały, jak się chwieje, ledwo żyje!

Hej, wietrzyku, hej, skrzydlaty, leć z brzeziny na brzezinę i opowiedz o zajączku, co w zagaju wpadł gęstwinę!

Wszyscy będziem cię pilnować: os, szerszeni złote roje, co do gaju przyleciały, aby słodkie ssać powoje; i motyle te skrzydlate, i srebrzyste krople rosy, i konwalje, i dzwoneczki, macierzanka, powój, wrzosy... Wszyscy będziem cię bronili.

Tak szumiały drzewa, kwiaty, tak poważnie stukał dzięcioł i tak brzęczał rój skrzydlaty.

J. Porazińska.

1. Wypisać wyrazy, w których znajduje się **rz**. Po jakich spółgłoskach je piszemy?
2. Ułożyć zdania z wyrazami: **prząść, prządka, przędza, przędziwo.**

3. Przysłowia i przypowiastki

Masz wóz i przewóz. Ugrzązł w bagnie po same uszy. Chrzanu nie przetrze, uporu nie przeprze.

Gospodarz dobry wiele sprzedaje. Głodny nie przebiera. Kłamstwo przeminie, prawda nie zginie. Przyjacielska przysługa nagrody nie potrzebuje. Szczęście trzyma z junakami. Brzmi chrząszcz w trzcinie.

Ćwiczenie 1. Ułóż słowniczek wyrazów, zaczynających się od **grz, trz, krz, brz, prz, drz.**

Ćwiczenie 2.

Pszczoła	*Pszenica*	*Kształt*

Pszczoła.

Jak nazwiecie ul, w którym są pszczoły? . — pszczeli
Skrzydło pszczoły? . . . . . — . . .
Żądło pszczoły? . . . . . . — . . .
Królowę pszczół? . . . . . . — . . .
Jak nazwiecie człowieka, który zajmuje się
pszczołami? . . . . . . — . . .
A jego zajęcie? . . . . . . — . . .

Pszenica.

Mąka z pszenicy . . — pszenna
Otręby z pszenicy? . . — . . .
Kłos jaki? . . — . . .
Kaszka z pszenicy? . . — . . .
Ziarno z pszenicy? . . — . . .

W wyrazach **pszczoła, pszenica, kształt** i w pochodzących od nich po **p** i **k** pisze się **sz.**

Pisanie z pamięci lub dyktando.

1. Przysłowia.

Na święty Jacek będzie z nowej pszenicy placek. Przed Bogarodzicą siej żyto przed pszenicą. Lis chytry, sowa mądra, a pszczoła pracowita.

2. Kształcić.

Obowiązek względem siebie samego nakazuje nam kształcić duszę i ciało nasze.

Kształcić duszę, to znaczy oświecać rozum, skłaniać ku dobremu uczucie, wzmacniać wiarę i wolę.

Kształcić ciało, to wzmacniać zdrowie, rozwijać siłę i zręczność cielesną.

Ćwiczenie 3. Wytłumacz znaczenie wyrazów: **kształt, kształtny, bezkształtny; kształcić, kształcenie, wykształcenie,** człowiek **wykształcony.**

Ćwiczenie 4. Ułóż kilka zdań z temi wyrazami.

3. Pszczoły.

Na naszą lipę, na nasz sad
Ten pszczelny naród lata rad!
Ledwo zadnieje, ledwo świt —
Brzęczą pszczółeczki: cyt... cyt... cyt...

A w naszym sadzie ziela w bród,
Będzie, oj będzie słodki miód!
W starej pasiece zbraknie sit —
Brzęczą pszczółeczki: cyt... cyt... cyt...

Czerni się ulów długi rząd,
Miodem aż pachnie stąd i stąd,
Od pola płyną szumy żyt —
Brzęczą pszczółeczki cyt... cyt... cyt...

Wyszedł pasiecznik, stary dziad,
Przygasłe oczy puścił w sad,
Puścił na lipy kwietny szczyt —
Brzęczą pszczółeczki: cyt... cyt... cyt...

Marja Konopnicka.

Wyrazy, w których u się nie zmienia.

Kurpie.

Począwszy od Narwi aż do granicy **pruskiej** ciągnęły się przed **dwustu** laty nieprzejrzane bory czyli **puszcze. Trudno** było człowiekowi dostać się w głąb tego kraju, gdzie tylko **żubry**, niedźwiedzie, jelenie swobodnie **bujały**. Nad rzekami tylko pracowity rolnik wykarczował z niezmiernym **trudem grunt** i stopa za stopą posuwał się w **puszczę** coraz dalej.

Głównem zajęciem mieszkańców **puszczy,** zwanych Kurpiami, było pszczelnictwo. Na wysokich drzewach działi, czyli wyżłabiali barcie, w których niby w **ulach** osiadały roje pszczół. Do barci dostawał się bartnik zapomocą wyciągu: zarzuciwszy **sznur** na wysoką gałąź, przytwierdzał do jednego końca

deskę, na której siadał, a za koniec drugi wciągał się sam na wysokość.

Ćwiczenie 1. Napisz zdrobniale: **fura, bukiet, duda, dusza, gruda, grusza, Justyna, lustro, pudło, pugilares, rura, strumień, wuj, zupa, żuk, kuc, kupa, klucz, suknia, sukmana, surdut, kaptur.**

Ćwiczenie 2. Cucić, cuchnąć, dusić, zgubić, kuć, kłuć, lubić, łupić, zmrużyć, musnąć — od powyższych czasowników utworzyć wyrazy, odpowiadające na pytania: jaki? jaka? jakie? (imiesłowy: **cucony, cucona, cucone**).

Ćwiczenie 3. Napisz rozkaźnik od czasowników: **kłuć, kuć, mrużyć, pluć, pruć, puścić, zruć, żuć, kupić, psuć.**

Ćwiczenie 4. Utworzyć przymiotniki od rzeczowników: **kura, kudły, kukurydza, lud, ludzie, puch, kula, burak, cukier, cudak, cud, pułk, muślin, funt.**

Ćwiczenie 5. Utworzyć czasowniki od rzeczowników: **stuk, ruch, drut, mur, trud, ślub, duma, chmura, chluba, kurz, łup, mruk, nauka, nuta, nuda, słuch, plusk, turkot, łuska, tuman, rumieniec, kurcz.**

Ćwiczenie 6. Od wyrazów: **zuchwały, pusty, surowy, sumienny, trudny, gruby, kruchy, głupi,** — utworzyć rzeczowniki (zuchwałość, pustota...).

Ćwiczenie 7. Ułożyć słowniczek wyrazów, które piszą się przez **u.**

Dyktando lub pisanie z pamięci.

Przysłowia.

Jutro sprawię ci futro. Popamiętasz ruski miesiąc. Każdy dudek ma swój czubek. Przyjdzie luty, wkładaj buty. Lepiej chuchać, niźli dmuchać. Kto pszczołom sprawi czapkę*), temu one suknię. Ma

*) Przykrycie na ul.

się jak groch przy drodze: kto idzie, ten skubnie. W kwietniu posusza, nic się z ziemi nie rusza. Suchy kwiecień, mokry maj, będzie żyto gdyby gaj. Na święty Jakób już chleba nie kup. Siej jarkę w koszuli oziminę w kożuchu, będziesz się miał dobrze, lemuchu. Tłusty jak borsuk na jesieni. Kiedy lis umiera, to się kury cieszą. Nie przez jedną dziurę wchodzi lis do jamy. Mały komar, a przecie guz po nim. Święta Łuca dnia przyrzuca. Nie poradzi trunek na frasunek.

Ż, które się wymienia z g, z.
(POWTÓRZENIE.)

Przepisywanie. Rodzinie sarniej wciąż groziły niebezpieczeństwa. Stary kozioł czuwał zawsze w miejscu zagrożonem. Na odwadze nigdy mu nie zbywało, nie znał, co trwoga. Odważne miał serce, choć tłukło się w piersi niespokojnie. Trwożliwą była matka, lękała się o swoich drogich, o swoich najdroższych na świecie. Kozioł strzegł żony i dziecka, a oni, strzeżeni przez niego, żyli w spokoju.

Wypiszcie wyrazy podkreślone w dwa rzędy tak, żeby te, które mają jednakowe lub podobne znaczenie, stały obok siebie.

Przepisz i dokończ.

Ćwiczenie 1.

Księga,	książka	Mgła,	mżyć
Sługa,	. . . .	Uwaga,	. . .

Śnieg,	. . . .	Ulga,	. . .
Stóg,	. . . .	Skarga,	. . .
Brzeg,	. . . .	Mnogość,	. . .

Ćwiczenie 2. Ułóż zdania ze słowami: **śnieżyca, nadbrzeżny, mnożenie, poważnie, odważny, mży, oskarżenie, potężny.**

Ćwiczenie 3. Czasowniki: **wyrazić, skazić, przerazić, obrazić**—zmień tak, żeby zamiast **z** było **ż**.

Ż, które wymienia się z h, dz.

Przepisywanie 1.

Ksiądz, księży, książę.

Pieniądz, pieniężny, pieniążek.

Mosiądz, . . .

Głoska **dz** wymienia się z **ż**.

Ćwiczenie 1. Ułóż z powyższemi wyrazami zdania.

Przepisywanie 2.

Druh, drużba, drużbować, drużka, drużyna.

Błahy, pobłażać, pobłażliwy.

Sapieha. Sapieżyna. Sapieżanka.

Głoska **h** wymienia się z **ż**.

Ćwiczenie 2. Ułóż z powyższemi wyrazami zdania.

Rz, które się nie zmienia.

Przepisywanie 1. Wiatr bywa łagodny, świeży, wzmacnia, orzeźwia człowieka; ale bywa też ostry,

mroźny, wilgotny, lub suchy, palący, odbiera wszelką rzeźkość i siłę. Gwałtowne wiatry, burze, rzadko się zdarzają, nieraz wyrządzają wielkie szkody, ale zarazem oczyszczają powietrze. Zawodzenie wiatru jesiennego w kominie smutkiem przejmuje, gdyż słychać w niem jakby wyrzekanie tęskne i rzewne.

Z wyrazów podkreślonych postaraj się utworzyć inne. Zapisz je potem.

Ćwiczenia 1. Od wyrazów **rząd, rzeź, rzecz** wiele innych wyrazów pochodzi. Podane niżej wyrazy przeczytaj, poczem zastanów się, od którego z tych trzech wyrazów każdy z nich pochodzi, następnie wypisz je, dobierając w gromady pokrewne, jak to wzór pokazuje.

Wzór.

Rząd	rzeź	rzecz
urzędnik	rzeźnik	rzeczywiście

Rzeźnik, urzędnik, rzeczywiście, rzeźba, urząd, rzeczywisty, rzeźbiarz, rządca, rzeczywistość, rządzić, rzeźbiony, rządny, porządny, wyrzeźbiony, rzeczownik, wyrządzić, sporządzić, obrządek.

Ćwiczenie 2. Odmieniaj przez przypadki: **rzeźwy staruszek, rzeźki chłopak.**

Przepisywanie 2.

Zorza wieczorna zajaśniała na niebie. Blaski zorzy padały na ziemię. Co żyło, przyglądało się zorzy. Żaby rechotaniem witały zorzę. Słowik śpiewał: witam cię, zorzo! Nawet sówki i nietoperze

zachwycały się zorzą. Drzewa szemrały powieści o zorzy.

Ćwiczenie 3. Odmieniać w zdaniach: **Jerzyk** (chłopiec) **porzeczka.**

Ćwiczenie 4. Rznąć, zarznąć wołu, **wyrznąć** z drzewa półkę, **przerznąć** (przeciąć) sznur, **narznąć** desek. Dlaczego we wszystkich tych czasownikach piszemy **rz?** Jakie jeszcze wyrazy można utworzyć od czasownika **rznąć!**

Pisanie z pamięci lub dyktando.

Oj! dziwny nasz Jacuś,
Oj! dziwny chłopczyna:
Kozikiem dzień cały
Coś z drzewa wyrzyna.
Rznie lipę, i gruszkę,
I pestki wiśniowe;
To wyrznie konika,
To pieska, lub sowę.
I święty ołtarzyk,
Rzeźbiony, jak złoty,
To także Jacusia
Naszego roboty.

Ćwiczenie 5.

Korzeń, burza, jarzębina, orzech, zwierzę, warzywo, murzyn, towarzysz, korzyść.

Zwróć uwagę na pisownię wyrazów, zawartych w powyższej ramie. Ułóż spis wszystkich znanych ci wyrazów, które od nich pochodzą, np.:

Korzeń, korzonek (mały korzeń), towary (jakie?) korzenne, zakorzenić się (puścić korzenie).

Burza; czas (jaki?)

Jarzębina; korale (jakie?)

Orzech; jak nazwać mały orzech? barwa (jaka?) drzewo (jakie?)

Zwierzę; jak nazwać małe zwierzę? jak nazwać wszystkie zwierzęta, zabijane przez myśliwych? skóry (jakie?)

Warzywo; jak nazwać ogród, gdzie rosną warzywa?

Murzyn; jak będzie zdrobniale? utwórz przymiotnik (np. plemiona.....)

Towarzysz; jak będzie w rodzaju żeńskim? utwórz jeszcze jeden rzeczownik, przymiotnik i czasownik!

Korzyść; praca, która przynosi korzyść, jest.....

Dyktando.

Korzeń rośliny składa się z drobniutkich pęcherzyków, napełnionych sokiem, okrytych cieniutką skórką. Pęcherzyki te nazywają uczeni komórkami. Rośliny czerpią pokarm z ziemi zapomocą korzeni, a z powietrza zapomocą liści.

Przepisywanie 3.

Burza.

Co wczoraj było? Wczoraj była burza.

Jaki był czas? Czas był burzliwy.

Jaka była pogoda? Pogoda była burzliwa.

Jakie było powietrze? Powietrze było burzliwe.

Ćwiczenie 6. Pisz sam odpowiedzi o wierzbie.

Wierzba.

Co rośnie nad wodą?
Jaki to kołek?
Jaka to fujarka?
Jakie to drzewo?

Ćwiczenie 7. Ułóż podobne zdania z przymiotnikami, które pochodzą od wyrazów: **jarzębina, orzech, zwierzę.**

Ćwiczenie 8. Ułóż zdania z przymiotnikami: **warzywny, murzyński, towarzyski.**

Ćwiczenie 9. Obmyśl i napisz zdania z wyrazami: **jarzyna, korzeń, Małgorzata, zwierzę, murzyn, orzech, wierzba.**

Ćwiczenie 10. Napisz czas przyszły od czasowników: **uderzyć, tarzać, dojrzeć, ujrzeć** w rodzaju męskim i żeńskim.

Dyktando, albo pisanie z pamięci. (POWTÓRZENIE.)

1. Przysłowia. Wielkie rzeki z małego źródła idą. Twardy orzech do zgryzienia. Każdy sobie rzepkę skrobie. Gdzie bywasz rzadziej, tam przyjmują cię radziej. Chłop rolą, kupiec zyskiem, a rzemieślnik rzemiosłem żyje. Nie pomoże murzynowi mydło, zawsze czarny będzie. Wypij piwo, któregoś nawarzył. Na pochyłą wierzbę kozy skaczą. Obiecywać gruszki na wierzbie. Burza w szklance wody. Po burzy bywa najpiękniejsza pogoda.

2. Kto zostanie zaskoczony przez burzę w lesie lub na polu, nie powinien kryć się pod wysokie drzewa, pod stogi, krzyże i tym podobne, gdyż

w przedmioty śpiczaste i wysokie piorun łatwo uderza. W polu nie trzeba uciekać przed burzą, najlepiej umieścić się w rowie i tam burzę przeczekać. W izbie okna trzeba pozamykać i ogień na kominie zgasić. Wszystkie przedmioty metalowe, jak siekierę, kosę, odrzucić od siebie.

3. Po przywitaniu się ze zwierzętami, poszedłem do ogrodu. Wszystkie drzewa, wszystkie krzaki były mi tu dobrze znane! Oto wiśnie szklarki, oto jabłonie—tu glogierówki, tam złote renety; gruszki sapieżanki, cukrówki, małgorzatki. Drogi wysadzone agrestem i porzeczkami. Ten wielki krzak to różowa porzeczka wielkoowocowa. Przy bramie dwie jarzębiny z olbrzymiemi gronami jagód jeszcze zielonych. A to warzywo na grzędach, jakże mi znane! zda się to samo, które co lata tu oglądałem: buraki o liściach żylastych, jakby krwią nabiegłych, marchew, mak, zakwitający wszystkiemi barwami tęczy.

Podkreślić i wypisać wyrazy, w których **rz** znajduje się między samogłoskami i po spółgłoskach.

4. Jeszcze zorza poranna rumieniła niebo, gdy zerwałem się z łóżka, żeby jak najśpieszniej obejrzeć całe nasze obejście. Skierowałem się najpierw do stajni, ale zaraz na podwórku opadły mnie psy ze skowytem. Stary Morus, towarzysz moich zabaw dziecięcych, z powagą położył mi łapy na piersiach; ku-

dłaty Burek wytarzał się w piasku z radości, a uwiązany na łańcuchu Zabój obrzucił mnie spojrzeniem pełnem wyrzutu, lecz zamarł z rozkoszy, gdy go zlekka uderzyłem po ogromnym łbie. Kotka staruszka, korzystając z dobrego usposobienia psów, ocierała się pieszczotliwie o moje nogi.

Podkreślić i wypisać wyrazy, w których znajduje się rz.

ó, które nie przechodzi w o.

Przysłowia i przypowiastki.

Przepisywanie 1. Póty dzban wodę nosi, póki się ucho nie urwie. Szlachcic na zagrodzie równy wojewodzie. Z próżnego nie naleje. Panie wójcie! Boga się bójcie. Jaka gromada, taki wójt. Niejedna rózga rośnie w lesie. Skórka za wyprawkę nie starczy. Nie spisałby tego na wołowej skórze. Od wódki rozum krótki. Niema róży bez kolców. Nie dba o wróżby, kto jest z bożej służby. Czego ludziom trzeba, to sobie wróżą. Lepszy chłop ogorzały, niż próżniak biały. W młodości próżniaczek, w starości żebraczek. Nie kłóćcie się, pogódźcie się.

Wypisz wyrazy podkreślone, zapamiętaj, że pisać je trzeba przez **ó**, chociaż przy odmianie głoska ta nie przechodzi w **o**.

Ćwiczenie 11.

Chróst — płot bywa jaki? chróściany.
Kłótnia — kobieta jaka? . . .

Skóra	— buty jakie?	. . .
Ogórek	— kwas jaki?	. . .
Chór	— śpiew jaki?	. . .
Mózg	— choroba jaka?	. . .
Szczegół	— wypadek jaki?	. . .
Próżniak	— życie jakie?	. . .
Ogół	— sprawa jaka?	. . .
Próchno	— drzewo jakie?	. . .

Ćwiczenie 2.

Równy, równość
Różny, . . .
Krótki, . . .
Próżny, . . .

Ćwiczenie 3. Odmieniać przez czasy czasowniki: **kłócić się, próżnować, próchnieć, prószyć.**

Ćwiczenie 4. Ułożyć słowniczek wyrazów z **ó,** które w **o** nie przechodzi.

1. Dyktando lub pisanie z pamięci.

(POWTÓRZENIE).

Przypowiastki i przysłowia. Rozstanie z miłemi śmierci się równa. Lepiej późno, aniżeli nigdy. Szlachcic na zagrodzie równy wojewodzie. Kiedyś tchórz— kaptur włóż. Do wójta nie pójdziemy (sami się pogodzimy). Nie jedna rózga rośnie w lesie. Skórka za wyprawkę nie starczy. Od wódki rozum krótki. Bar-

bara święta o górnikach pamięta. Kłos, co wysoko buja, bywa próżny. Chudy wiórek tańcuje, gdy wiatr podmuchuje. Rzecz szczególna. Ogólnie tak mówią. Jedna jaskółka wiosny nie czyni.

2. Dyktando.

ZIMA.

Hula zima, mroźna zima, śniegiem białym prószy, na uwięzi rzekę trzyma, wszystkich szczypie w uszy. Hula zima w polu, w łące, w gaju, w lesie, w borze; nawet słonko, choć gorące, wstrzymać jej nie może. Bowiem wierny pani swojej mróz na straży czuwa, blasku słońca się nie boi, wszystko w lód okuwa. Śnieg bez przerwy prószy, prószy, na całym obszarze, mróz każdego szczypie w uszy, kto mu się pokaże.

Or-ot.

3. Pisanie z pamięci.

— Nie chodź do lasu, dziewczyno — tam zimno, tam pusto, wiatr kłóci się z dębem, z brzeziną; wśród nagich gałęzi jak chóry piekielne zawodzi on dziko, ponuro, aż skóra ci cierpnie, mróz chodzi po kościach, aż w mózgu się mącić zaczyna. Kwiatuszki posnęły pod śniegu pierzyną, i zeschłe kołyszą się liście, i próchno złowrogo po dziuplach połyska, i włóczą się wilki okrutne.

— Nie szukam ja w lesie kwiateczków na wian-

ki, ni śpiewy ptaszęce mnie wabią—do lasu ja dążę po zeschłe gałęzie, po chróst, po szyszki smoliste, by w chacie ognisko rozniecić wygasłe, by ogrzać skostniałe dziateczki.

Wypisać wyrazy, w których **ó** nie przechodzi w **o**.

Ować — uję, uje i t. d.

(Zwrócić uwagę na pisownię podkreślonych wyrazów.)

Przepisywanie 1. Widzieliście, jak mrówki budują mrowisko, jak pielęgnują swe potomstwo, jaka zgoda i braterstwo panują w mrowisku? Uczeni, którzy zbadali tajemnice mrowiska, utrzymują, że mrówki hodują mszyce i karmią się słodkim białym płynem, który te owady wydzielają. Mrówki przechowują swoje krówki w środku mrowiska, budują dla nich izby, obnażają korzonki roślin, które przenikają do mrowiska, i na tych korzeniach wychowują mszyce. Pielęgnują je i bronią od napadu obcych mrówek. W razie niebezpieczeństwa mrówki, dozorujące stadka mszyc, chwytają je swemi kleszczami i przenoszą w miejsce bezpieczne. Oprócz tego niektóre mrówki zajmują się rolnictwem.

Przepisywanie 2.

Podarować.

Podaruję Podarujesz	Podaruj

Podaruje	Niech on podaruje
Podarujemy	Podarujmy
Podarujecie	Podarujcie
Podarują	Niech oni podarują.

Ćwiczenie 1. Według powyższego wzoru odmieniaj słowa: **rachować, żałować, całować, sprawować, żyłować.**

Wszystkie czasowniki na **ować** przybierają w swoich odmianach końcówkę **uj** (maluj, pilnuj itd.) uję, uje ują, ujemy, ujecie itd.

Ćwiczenie 2. Napisz zdania ze słowami: **zaceruj, sprobujcie, podróżujemy, wyhaftujemy, pożałuje, wyrachują.**

Ować — unek.

Przepisywanie 1.

Czasowniki	*Rzeczowniki*
Rachować	rachunek
Sprawować	sprawunek
Warować	warunek
Kierować	kierunek
Całować	całunek

Ćwiczenie 1. Utworzyć rzeczowniki z czasowników: **podarować, kwaterować, ładować, werbować.**

Ćwiczenie 2. Wynajdźcie sześć wyrazów, kończących się na **unek**, ułóżcie z niemi zdania i zdania te napiszcie.

Dyktando lub pisanie z pamięci.

Od chwili, kiedy zostałem żołnierzem, uczucia moje i myśli przybrały inny kierunek. Wszystkie

dawne cele, wszystkie kłopoty, frasunki — znikły, jak za dotknięciem laski czarnoksięskiej. W myśli i w sercu tkwiły ognistemi głoskami wypisane słowa: karność, czujność, niezachwiana odwaga, wytrwanie do ostatka na posterunku — to są warunki dobrego żołnierza. Napomnienia, wskazówki, podarunki, spojrzenia tkliwe spływały na mnie jak z rogu obfitości. Przygotowania trwały krótko, minęły jak sen. Ostatnia uczta pożegnalna, ostatnie pocałunki, łzy, błogosławieństwa...

Utki, usieńki, uchny.

Przepisywanie. Babcia kolejno otwierała drzwiczki kurników, chlewów, stajni, skąd wysypywał się drobiazg rozmaity. Różowiutkie prosięta z pozakręcanemi ogonkami; kaczęta, puszkiem pokryte żółciutkim, z płaskiemi dziobkami, na króciusieńkich nóżkach; zwinne, okrąglutkie jak kulki, kurczątka, ledwie wylęgłe z jajek. Ze stajni wyskoczyły dwa źrebaki, jeden kary, a drugi jak mleko bialutki. Wnuczka śmiała się i za każdem ukazaniem się nowej gromadki klaskała w dłonie i wołała: — Jakie one milutkie, jakie śliczniusieńkie, jakie maluchne!

Ćwiczenie. Napisać zdrobniale wyrazy: **bliski, niski, wąski; krótka, równa, żółta; pulchne, różowe, czerwone** — dodając końcówki **utki, uchny,** albo **usieńki.**

Ż, które się nie zmienia.

Żąć, jeżyna, żyto, zboże, pożyczka, żniwa.

Ćwiczenie 1. Poniższe opowiadanie przepisać, dodać opuszczone wyrazy, dobierając z ujętych w ramkę.

Na przednówku sąsiad pożyczył nam żyta. Ta .... ciążyła nam kamieniem. Należało więc wcześnie zabrać się do ...., tembardziej, że .... było już dojrzałe. Zaczęliśmy tedy .... z pośpiechem, póki trwała pogoda. Niektóre .... jare były jeszcze niedojrzałe. O świcie byliśmy już na polu. Przed nami widniał łan zielonego jęczmienia i bieliła się tatarka, a dalej zaczynała się podleśna okolica i jary, gdzie rosły maliny, tarnina i ....

Ćwiczenie 2.

Ułożyć 3 zdania z wyrazem **żnie** (zboże).
„ „ „ „ pożyczyć.

Przepisywanie 1.

Wilczojagoda należy do osławionej rodziny psiankowatych, która obok **pożytecznego** ziemniaka, mieści mnóstwo trucicieli, jak datura i lulek. Ludzie jednak umieją ciągnąć korzyść nawet z trucizn: zawarta w wilczojagodzie atropina okazuje się bardzo pomocną w niektórych cierpieniach oczu. Ta sama rzecz może więc być **pożyteczną** lub szkodliwą, **zależnie** od tego, jak się jej **używa**.

Ćwiczenie 3. — Od wyrazów: **pożyteczny, używa, pożyczyć** utworzyć rzeczowniki. Odmieniać przez przypadki.

Ćwiczenie 4. Od wyrazów: **żalić się, żłobić, życzyć, żądać, żegnać, żyć** — utworzyć inne z końcówkami: ny, na, ne, lub ty, ta, te, albo ący, ąca, ące (imiesłowy).

Ćwiczenie 5. Od wyrazów: **żywy, żwawy, życzliwy, żałosny, żałobny, żywotny, pożyteczny** — utworzyć inne odpowiadające na pytanie jak? (przysłówki).

Przepisywanie 2.

Przed wiekami, w niedostępnych puszczach rody zwierzęce szczęśliwy pędziły żywot. Człowieka nie znały. Same sobą rządziły, prowadziły walki i zawierały sojusze. Żyzne obszary dawały im żywność wszelaką w obfitości, życzliwe żywioły użyczały im opieki: słońce wysysało wilgoć zbyteczną, a żar jego łagodziły deszcze i wiatru podmuchy. W spokoju ciężar życia wydawał się lekkim, żałość trwała krótko.

Ćwiczenie 6. Wypisać z powyższego rzeczowniki, w których jest **ż**, zmienić je na czasowniki lub przymiotniki (o ile się da). Wypisać przymiotniki, w których jest **ż** i utworzyć z nich przysłówki.

Ćwiczenie 7. Wyrazy: **żbik, żyrafa, żarna, żądło, żebro, żerdź, żur, żurawiny** — użyć w zdaniach.

Ćwiczenie 8. Od rzeczowników: **żołądź, żóraw, żandarm, żelazo, Żmudź, Żyd, żyła, Żytomierz, żak, żołnierz** — utworzyć przymiotniki. Użyć je w zdaniach rozwiniętych.

Ćwiczenie 9. Z wyrazów: **żalić się, żałować, żarzyć, żywić, żądać, żreć, życzyć** — utworzyć inne wyrazy, dodając (o ile się da): **za, u, roz, po, wy, prze.**

Dyktando lub pisanie z pamięci.

1. W ciemnych i wilgotnych zakątkach przebywa stonoga, mająca jednak nie sto nóg ale dwadzieścia osiem. Nie jest to owad, lecz skorupiak lądowy, krewniak raka. Stonogi żerują w nocy, żywią się pokarmem roślinnym, zwłaszcza gnijącym. Zrządzają szkody małoznaczne.

(B. Dyakowski).

Żer, żerować, wyżerać.

2. Krowy i woły lubią żuć w spokoju. Połknięta pasza powraca im do pyska i krowa po raz drugi ją przeżuwa. Z tego powodu krowy otrzymały nazwę zwierząt przeżuwających.

3. **Przysłowia.** Do Świętego Ducha nie zdejmuj kożucha, a po Świętym Duchu jeszcze chodź w kożuchu. Lezie, jak żółw. Nie dba o wróżby, kto jest z Bożej służby. Czego ludziom trzeba, to sobie wróżą Rzadko rzecz uczciwa bez pożytku bywa. Gdy żaby na brzeg wyłażą, o deszczu marzą. Kto żądze hamuje, mało potrzebuje. Suchy kwiecień, mokry maj, będzie żyto gdyby gaj. Żart żartem, a pies chartem. Pusty żołądek źle radzi. Żołna lasy rozsiewa. Komu modlitwa nie smakuje, ten po morzu niech żegluje. Im więcej chciwemu pozwolisz, tem więcej pożąda.

Dobry gospodarz nigdy nie próżnuje. W młodości próżniaczek, w starości żebraczek. Idzie żołnierz borem, lasem, spotyka się z biedą czasem.

4. Stary zżył się z wieżą, z latarnią, z urwiskiem, z ławicami piasku i z samotnością. Poznał się także i z mewami, które niosły się w załamach skalnych, a wieczorem odprawiały wiece na dachu latarni. Skawiński rzucał im zwykle resztki swego jadła, tak zaś przyswoiły się wkrótce, że, gdy to czynił potem, to otaczała go prawdziwa burza białych skrzydeł, stary zaś chodził między ptactwem, jak pastuch między owcami. W czasie dopływu wyprawiał się na niskie, piaszczyste ławice, na których zbierał smaczne ślimaki i piękne perłowe konchy żeglarków, które odpływająca fala osadziła na piasku. W nocy, przy świetle księżyca i latarni chodził na ryby, któremi roiły się załamy skalne. Wkońcu pokochał swoją skałę.

H. Sienkiewicz.

Ćwiczenie 10. Ułożyć słowniczek wyrazów **ż**.

h

Przepisywanie 1.

Ha! hałas, hałasować. Hu! huk, hukać, huczeć. Hu! hulać. Hyc! hycać. Ho! hola! hej! hen! hop! hoc!

Niektóre wykrzykniki piszemy przez **h**. Od tych wykrzykników urobione są inne wyrazy naprzykład

od wykrzyknika **hu!** pochodzą wyrazy: hukać, huczeć, huk; **ha!** hałas, hałasować. Wszystkie wyrazy, pochodzące od wykrzykników: ha! hu! ho! i tym podobnych należy także pisać przez **h** Po wyrazach wykrzykujących trzeba pisać zawsze **wykrzyknik.**

Ćwiczenie 1. Odmieniaj przez czasy i osoby czasownik **hukać.**

Ćwiczenie 2. Odmieniaj przez przypadki i liczby rzeczownik **hałas.**

Przepisywanie 2.

Śliczna nasza Polska cała —
hop, ha, hejże ha!
Śliczna, ludna i niemała —
hop, ha, hejże ha!
Lecz najmilsze i najzdrowsze —
hop, ha, hejże ha!
Zawsze, bracia, jest Mazowsze —
hop, ha, hejże ha!
Góra, bracia, nasza góra:
hop, ha, hejże ha!
Niemasz w świecie nad mazura!
hop, ha, hejże ha!

Przepisywanie 3.

Halina uczy się w szkole. Koleżanki Haliny są bardzo swawolne. Muszą zawsze spłatać figla Halinie,

chociaż kochają Halinę. Lubią bawić się i uczyć z Haliną, bo widzą w Halinie samą dobroć.

Ćwiczenie 3. Napisz podobne zdania o Helenie.

Przepisywanie 4.

Henryk wyjechał z Warszawy do Łodzi. Podczas pożaru w fabryce nie było już Henryka w Warszawie. Wujaszek opisał Henrykowi ten pożar. Herman spotkał Henryka w Łodzi. Pojechał z Henrykiem do Sosnowca. Opowiadał nam wiele o Henryku.

Ćwiczenie 4. Napisz zdania o Hipolicie.

Ćwiczenie 5.

czyhać, hartować, hodować.

Z powyższemi czasownikami utworzyć zdania. Odmieniać przez czasy i osoby.

Bohdan, herbata, hebel.

Ćwiczenie 6. Odpowiedz na następujące pytania: Jacy ludzie sławni nosili imię Bohdan? Co to jest herbata, z jakiego kraju pochodzi, co o niej wiesz jeszcze? Co to jest hebel, do czego służy, jakby po polsku należało nazywać to narzędzie, gdyż jest to wyraz cudzoziemski. Od wyrazu **hebel** utworzyć pochodne.

Przepisywanie 5. Historja nas uczy, że od niepamiętnych czasów Polska miała licznych wrogów, którzy czyhali na jej zgubę. Polak musiał zbroić się,

ćwiczyć i hartować, aby wrogom podołać w zapasach. Wodzowie, królowie, wojewodowie i hetmani wiedli hufce zbrojne na krwawe a nierówne nieraz boje. Wojownicy, zbrojni w topory jeno i maczugi, rycerze w stal zakuci, skrzydlaci husarze łamali dziesięćkroć liczniejszych wrogów. Jeden stał za dziesięciu. Tego nas uczy historja.

Husarz, huzar, bohater,
hetman, honor.

Ćwiczenie 7. Od powyższych rzeczowników utworzyć przymiotniki.

Ćwiczenie 8. Utwórz przysłówki od rzeczowników: **honor, hojność, bohater, hańba.**

Ćwiczenie 9. Utwórz rzeczowniki od wyrazów: **hotelowy, herbowy, hrabski, czyhający, hetmański.**

Ćwiczenie 10 Utwórz rzeczowniki od wyrazów: **wahać, huśtać, handlować, hodować, hartować, haftować, hańbić, hamować, hałasować.**

Ćwiczenie 11. Wypisz wszystkie znane ci wyrazy, które piszą się przez **h**!

Ćwiczenie 12. Wyrazy poprzednio wypisane ułóż w pewne grupy według treści np.

Wykrzykniki Hop! hola!...
Imiona ludzi: Henryk, Helena...
Nazwy krajów: Holandja...
Czasowniki Hukać, huśtać...
Rzeczowniki: Wahadło, huk... i tym podobne.

Ćwiczenie 13. Ułóż kilka zdań z wypisanemi poprzednio wyrazami.

Dyktando lub pisanie z pamięci.

Przysłowia. Szczęście psuje, nieszczęście hartuje. Jak kto huka, tak mu odgłos odpowiada. Kto żądze hamuje, mało potrzebuje. Jaki hetman, taki żołnierz. Honor za cnotą idzie. Nie mów hop! póki nie przeskoczysz.

Ch.

Przepisywanie. Podkreśl i przepisz wyrazy, które mają **ch**.

Przysłowia i gadki. Poznać pana po cholewach. Kręci się jak chorągiewka na dachu. Żart — żartem, a pies chartem. Chudy jak chart. Chytry jak lis. Rybka — chybka. Jaskółka — chyża. Chełpliwy paw. Choć ubogo, lecz chędogo. Niósł chromy kulawego. Wygląda jak chochół słomiany. Wilczek chowany był grzeczny, bezpieczny.

Ćwiczenie 1. Wybierz z powyższego przymiotniki, które mają **ch** i utwórz z nich przysłówki i rzeczowniki.

Ćwiczenie 2. Od czasowników: **chować, chłostać, chlubić, chwalić** — utwórz rzeczowniki i napisz z niemi zdania.

Ćwiczenie 3. Od wyrazów: **chaber, chwat, Chełm, Chełmno, Chińczyk** — utwórz przymiotniki.

Ćwiczenie 4. Napisz z pamięci wyrazy, które piszemy przez **ch.**

Przyimki.

Pisanie z pamięci. Podkreślić przyimki. Przed jakiemi częściami mowy one stoją? Czy przyimki wpływają na zmianę zakończenia wyrazów, przy których stoją?

Rzeka płynęła bystro po piasku, skakała po kamykach i szeptała coś starym wierzbom, które się nad nią pochylały.

Wszystko dokoła przeglądało się w czystej wodzie i błękitne niebo, i białe obłoki, i świerki wysokie. Ludzie i zwierzęta śpieszyli do rzeki z radością. Konie w podskokach biegły do niej i parskając, zanurzały się w zimnej wodzie; krowy z rozkoszą wciągały zdrój ożywczy. Szare gęsi i modre kaczory pływały po niej dzień cały. Ryby snuły się pod samym wierzchem, albo mknęły na dalekie głębiny.

Ćwiczenie 1. Przepisać i podkreślić przyimki i zaimki.

Otoczył mnie świat nieznany, dziwny. Przede mną i dokoła mnie sterczały nagie skały, i skały były pode mną. Nade mną rozciągało się niebo, jak gładka tafla szafiru. Gdzieś z oddali dochodził szum potoku, zresztą spokój panował niczem niezmącony.

Ćwiczenie 2. Napisać zdania z (przyimkami) wyrażeniami: **ode wsi, nade drzwiami, beze mnie.**

Pisanie z pamięci.

2. <u>Wzdłuż</u> drogi ciągnął się bór. <u>Ponad</u> jarem rósł dąb potężny. Był to prapradziad wszystkich dębów

dokoła. Dawał on schronienie wielu mieszkańcom leśnym. Poprzez splątane gałęzie widniały tu gniazda ptasie, z głębi dziupli wychylały się rude główki wiewiórek. Przebywał tu także dzięcioł czyściciel, z liczną rodziną gnieździła się sowa. Owady znajdowały się na liściach, popod korą i pośród drobniejszych gałązek. Pająki rozwieszały pomiędzy liśćmi swe sieci misterne, a kukułka godzinami kukała pośród konarów staruszka.

Wypisać podkreślone wyrazy. Zwrócić uwagę na ich pisownię.

Przyimek **po** pisze się łącznie z: nad, przez, za, pod, śród, między.

Ćwiczenie 3. Napisać zdania z wyrazami: **z poza, z popod, z ponad, z poprzez, z pośród, z pomiędzy.**

Nie oddzielnie i łącznie.

Przepisywanie 1. Nie czyń drugiemu, co tobie niemiło. Naści, niebożę, co mnie w gardło wejść nie może. Nie pieprz, Pietrze, wieprza pieprzem, bo przepieprzysz, Pietrze, wieprza pieprzem. Czego się, Jaś nie nauczył, Jan nie będzie umiał. Nie kładź palca między drzwi. Kto pyta, ten nie błądzi.

Nie przed czasownikami piszemy osobno.

Ćwiczenie 1. Wypisać z książki 6 zdań z przeczeniem **nie** przed czasownikami.

Pisanie z pamięci.

Śpijże tu i nie drzyj się, Stasiu, ty jagódko moja najsłodsza. A ty, Kurta, legaj przy nim i pilnuj, żeby go kura nie dziobnęła, albo pszczoła nie ugryzła. A jak mi się nie będziecie dobrze sprawowali, to złapię tyczki i tak wam kości porachuję!

Nie śmiej się, Kurto, sobako kudłata, nie przymykaj ślepiów, nie wymachuj ogonem, bo ty wiesz, że jabym prędzej z ciebie trzy skóry zdarła, niż na Stasia jeden patyczek ułamała.

B. Prus.

Zwrócić uwagę na czasowniki podkreślone.

Przepisywanie 2. Z nikim nie bawiłem się tak dobrze, jak z bratem moim Ignasiem. Wprawdzie był on gwałtowny, unosił się gniewem i niecierpliwił się o byle co, ale za to miał złote serce i rozum nielada. Kochałem go i wierzyłem mu ślepo. Często niedomagałem i niedołężniałem tak, że nie mogłem oddawać się ruchliwym zabawom i nieraz musiałem zaniechać ulubionych wycieczek. Ignaś dla mojej miłości nie ruszał się z domu. Po całych dniach czytywaliśmy wtedy książki, a raczej przeżywaliśmy przygody bohaterów powieści: cierpieliśmy i cieszyli się wraz z nimi, kochaliśmy i nienawidzili, byliśmy pełni spokoju i ufności, lub niedowierzaliśmy i niepokoili za lada pozorem.

Nie piszemy łącznie z następującemi czasownikami:

niecierpliwić się
niedomagać
niedołężnieć
nienawidzić
niedowierzać
niepokoić
niecierpieć
niewolić

Ćwiczenie 2. Napisz zdania z powyższemi czasownikami.

Przepisywanie 3. Zgoda buduje, niezgoda rujnuje. Przyjaciela poznasz w nieszczęściu. Rządem wszystko stoi, nierządem nic się nie ostoi. Lepsza cnota w kapocie, niż niecnota w złocie. Trzy grosze warta łaska, trzy grosze niełaska.

Nie z rzeczownikami piszemy łącznie.

Ćwiczenie 3. Napisać wyrazy o znaczeniu przeciwnem: prawda, wiara, cierpliwość, moc, uczciwość, wola, urodzaj, ufność, równość, czystość, chęć.

Przepisywanie 4.

Przysłowia. Każdy człowiek niecnotliwy jest złym i dobrym obrzydliwy. Nauka sławę nieśmiertelną rodzi. Nieprawy nabytek nie idzie w pożytek. Dwojaka robota Panu Bogu niemiła. Czas utracony jest niepowrócony. Nieproszonych gości za stół nie sadzają.

Nie z przymiotnikami i imiesłowami piszemy łącznie.

Ćwiczenie 4. Napisać wyrazy o znaczeniu przeciwnem: równy, winny, bity, ruchliwe, drogi, grzeczny, zbity, żywy, boskie, zamożne, pożądana.

Ćwiczenie 5. Napisać zdania z wyrazami: niezwyciężony, nierzetelny, nieważny, nieutulona, nieporównana.

Przepisywanie 5. Przysłowia. Niedaleko jabłko pada od jabłoni. Komu niewiele trzeba, nie zbraknie temu chleba. Kto śpi długo, ten żyje niedługo.

Nie z przysłówkami piszemy łącznie.

Ćwiczenie 6. Z przymiotników utworzyć przysłówki: **niedługi, niemiły, nieporządny, nieposłuszny, niechętny, niejasny, niebrzydki.**

Ćwiczenie 7. Ułożyć zdania z przysłówkami: **nieraz, nietrzeba, nieźle, nierówno, nietrudno, nieśmiało.**

Ćwiczenie 8. Odmieniać przez przypadki: **niekażdy, niejedna, niejaki.**

Ćwiczenie 9. Napisać zdania z wyrazami: **niektórzy przechodnie, niektóre gosposie, niejeden uczeń, niejedno serce.**

Nie piszemy łącznie ze wszystkiemi częściami mowy, prócz czasowników.

Pisanie z pamięci lub dyktando.

Podkreślić wyrazy, przed któremi stoi **nie**. Jaką częścią mowy jest każdy z nich?

Dlaczego **nie** z danym wyrazem pisze się łącznie lub oddzielnie?

1. Przez siedemdziesiąt dni, w ciągu których zwłoki faraona*) mokły w wodzie, nasyconej sodą, Egipt obchodził żałobę. Świątynie były zamknięte, nie odprawiano procesyj. Nie urządzano uczt, nie pijano wina, nie jedzono mięsa. Nikt nie golił się, naj-

*) Faraon — król egipski.

gorliwsi nawet nie myli się, lecz namazywali błotem twarze, a włosy obsypywali popiołem.

Każdą rękę i nogę, każdy palec zmarłego owijali kapłani taśmami, na których wypisane były modlitwy i zaklęcia. Na piersiach kładli Księgę Zmarłych i papirus*), na którym wypisana była spowiedź powszechna:

„Nie zrobiłem złego w sposób zdradziecki żadnemu człowiekowi. Nie uczyniłem nieszczęśliwym nikogo z moich bliźnich. Nie dręczyłem niewolnika. Nie morzyłem go głodem. Nie zabiłem. Nie kłamałem. Nie używałem fałszywej wagi. Jestem czysty... Jestem czysty“.

Według *B. Prusa*.

Przysłowia.

2. Bóg strzeże niewinnego. Żal próżny po niewczasie. Niedaleko jabłko pada od jabłoni. Niemiła księdzu ofiara — pójdź, cielę, do obory. Szczęście psuje, nieszczęście hartuje. Braci niezgoda wszystkich gorszy. Deszcz we żniwa, płacz przy obiedzie, śmiech w kościele są niepotrzebne. Nauka sławę nieśmiertelną rodzi. Kto bliźniego nienawidzi, ten i w słońcu plamy widzi.

*) Papirus — papier staroegipski.

Końcówka ja w wyrazach, zapożyczonych z języków cudzoziemskich.

Przepisywanie 1. Od urodzenia mieszkałem na stacji kolejowej. Panował tam zawsze ruch, a przeraźliwe gwizdanie raz w raz rozdzierało powietrze. Okolica była śliczna. Z pobliskich lasów przynoszono na stację pęki konwalij, kaczeńców i storczyków. W ogródku stacyjnym zakwitały bzy, jaśminy, róże, lilje, nasturcje, biała i żółta akacja upajały swym zapachem. W nocy pociągi wpadały na stację z rykiem, świecąc zdala czerwonemi ślepiami, podobne do bestyj bajecznych.

Przepisywanie 2.

Co rośnie na grzędzie? nasturcja.
Czego brak w ogródku? nasturcji.
Czemu one się przyglądają? nasturcji.
Co ogrodnik sieje? nasturcję.
Wołaj: o, nasturcjo!
Czem obsiejesz grządkę? nasturcją.
O czem piszemy? o nasturcji.
Jakie to są kwiaty? lilje.
Czego brak w bukiecie? lilij.
Czemu się przyglądasz? liljom.
Co mi podarujesz? lilje.
Wołaj: o, lilje!

Czem tu pachnie? liljami.
O czem mówisz? o liljach.

Ćwiczenie 1. Według powyższego odmieniaj: piwonja, konwalje, fuksje.

Ćwiczenie 2. Odpowiedz na następujące pytania imionami **Marja i Łucja.**

Kto idzie do szkoły?
Czyje to są książki?
Komu nauczycielka oddaje zeszyty?
Kogo koleżanki lubią?
Z kim się bawią?
O kim wszyscy dobrze mówią?

Ćwiczenie 3. Napisz w liczbie mnogiej:

Kolejowa stacja	Nie widziałam tej stacji
Skończona lekcja	nie umiem jeszcze lekcji
Złamana akacja	nie złam tej akacji
Ogromna linja	nie bierz tej linji

Ćwiczenie 4. Napisz w liczbie pojedynczej:

Ci chłopcy mieszkają na stancjach.
Wróble siadają na akacjach.
W tych parafjach bywają w jesieni odpusty.

Ćwiczenie 5. Przerób na liczbę pojedynczą:

W ogrodzie wróżki rosły cudowne kwiaty. Dziewczynka z zachwytem przyglądała się drobnym konwaljom, różowym i białym piwonjom, olbrzymim georginjom, wonnym lewkonjom.

Ćwiczenie 6. Wypisz wyrazy, kończące się na **ja**, które oznaczają znane ci:

imiona kobiet,
nazwy kwiatów,
nazwy krajów.

Wielkie litery.

Przepisywanie.

M A J.

Naścieżaj świątyń otwórzcie wrota,
Niech się maj cudniej jeszcze rozkwieci,
W skrach słonecznego młodości złota
Hołd Matce Boskiej przynoszą dzieci.
Idą radośnie do Świętej Pani,
Całując rąbek szaty srebrzystej
I miłość swoją przynoszą w dani
Jasnej Królowej, Pannie Przeczystej.
A Matka Boża, Niebios Królowa,
Nad dziatek rzeszą wyciąga ręce
I szepce dobre, przesłodkie słowa,
I błogosławi główki dziecięce.

Od wielkich liter zaczynamy nazwy, dawane Bogu i Świętym pańskim.

Ćwiczenie. Napisać nazwy, jakie dajemy Bogu, Duchowi Świętemu, Chrystusowi.

Napisać nazwy, jakie dajemy Matce Boskiej i Duchom dobrym.

Pisanie z pamięci lub dyktando.

Nazywam się Wacław Rzepecki. Mieszkam we wsi Bochotnicy, pod miasteczkiem Kazimierzem, nad rzeką Wisłą. Mam brata Andrzeja i siostrę zamężną, Halinę Dobrowolską. Pies nasz nazywa się Morus, a kobyłka Iskra.

Ćwiczenie 1. Napisz imiona i nazwiska pięciu znanych ci mężczyzn, pięciu kobiet. Napisz kilka nazwisk wielkich ludzi.

Ćwiczenie 2. Napisz po kilka nazw znanych ci wsi, miast, gór, rzek.

Ćwiczenie 3. Napisz nazwy (imiona) psów, koni, krów i innych zwierząt domowych.

Przepisywanie. Pod względem obszaru samo dawne Królestwo Polskie czyli Kongresówka większe było od każdego z państw Bałkańskich, to jest od Serbji, Czarnogórza, Grecji i Bułgarji. Trzy razy większe od Danji; trzy razy od Szwajcarji, osiem razy większe od Saksonji, cztery razy od Belgji i od Holandji.

Nazwy krajów zaczynamy od dużej litery.

Wszystkie inne nazwy geograficzne zaczynamy od wielkich liter.

Ćwiczenie 1. W jakiej części świata leży Polska?
Z jakiemi krajami sąsiaduje Polska?

Ćwiczenie 2. Jakie kraje znajdują się w Europie oprócz Polski?

Pisanie z pamięci lub dyktando.

Ziemie polskie posiadają wielkie bogactwa kopalniane, jak sól, ropę naftową na Podkarpaciu, węgiel

kamienny koło Dąbrowy Górniczej i na Śląsku, rudę żelazną w dolinie rzeki Kamiennej, rudę cynkową koło Olkusza, rudę miedzianą i marmury koło Kielc, wapienie od Krakowa do Wielunia, gipsy nad Nidą, kredę pod Chełmem, glinki porcelanowe koło Ćmielowa, źródła mineralne siarczane w Busku, Solcu, Iwoniczu, a żelaziste w Nałęczowie i Krynicy. Oto bogactwa kopalniane, skarby we wnętrzu ziemi spoczywające, skąd je pracowita ręka górnika wydostaje, by zbogacić kraj ojczysty.

Przepisywanie. Mowa polska to jest nasza wyłączna własność. Po polsku mówi tylko naród polski, bo Niemiec mówi swoją mową, Francuz swoją, Anglik swoją, a my swoją. Żaden naród nie mówi po polsku, tylko Polacy, jak po francusku tylko Francuzi, a po niemiecku tylko Niemcy. Wprawdzie ten i ów nauczy się języka obcego; trafi się Niemiec, co mówi po polsku, jako też wielu jest Polaków umiejących po niemiecku lub po francusku, ale Polak, co umie obce języki, nie przestaje być Polakiem.

A. Janowski.

Nazwy narodów piszemy wielkiemi literami.

Ćwiczenie 1. Napisz nazwy znanych ci narodów.

Ćwiczenie 2. Z jakiemi narodami walczyli dawniej Polacy?

Przepisywanie.

Kochana siostro!

Ty nie wiesz, jak to smutno być samą. Wszystkich mi żal, a najbardziej Ciebie. Dziękuję Ci stokrotnie za pamięć. Jakżebym chciała Ciebie zobaczyć! Przyjedź choć na parę godzin. Chciałabym z Tobą pomówić o wielu, bardzo wielu rzeczach.

Kochająca Cię siostra

1 grudnia 1922 r. *Aniela.*

Zaimki, oznaczające osobę, do której list piszemy, zaczynać należy od wielkiej litery.

Ćwiczenie. Napisać list: do brata, do przyjaciół i t. p.

Przepisywanie.

Najdrożsi Rodzice!

Odwiedziłem Wicka w szpitalu. Jest On jeszcze słaby i smuci Go bardzo brak wieści od Was. Pyta ciągle: „Czy byłeś u Rodziców? Jak się Oni miewają? Napisz Im całą prawdę o mojej chorobie i powiedz, że chciałbym już być z Nimi, chciałbym pracować i troskać się o Nich“.—Oto są Jego własne słowa. Kochajcie Go, bo to dobry i serdeczny chłopak.

Całuję Wasze ręce, kochani Rodzice, i Bogu polecam

przywiązany zięć

21 maja 1922 r. *Stanisław Brzósko.*

Zaimki, zastępujące nazwy osób, o których się pisze w liście, zaczynamy od wielkiej litery.

Ćwiczenie. Napisać list z wiadomością o tem, co się dzieje z matką, dziadkiem, albo z kim innym z rodziny.

Wykrzyknik i pytajnik.

Przepisywanie 1. Uważać na wykrzykniki.

Największy tłok wszakże był przed budą, w której drzwiach stał Cygan. Stał, pod boki się trzymał i, co miał siły, krzyczał:

— Hej, ludzie, ludzie! Cuda w tej budzie! Kto ma oczy do patrzenia, uszy do słuchania, a grosze do dania! Oto dwie małpki sprowadzone furmanką z księżyca! Na moje cygańskie sumienie! Prosto z księżyca! Wody nie piją, garnków nie myją, jak ludzie gadają i dobrze się mają! Hej, ludzie! ludzie! cuda w tej budzie!

M. Konopnicka.

Przepisywanie 2. Kłaść wykrzykniki, gdzie należy.

Przed kuźnią stała gromadka lamentujących kobiet.—A niecnota*), a zbój—wykrzykiwała jedna.—Jak on się do kurnika zakraść nie bał Przed nim nigdzie kokoszy nie skryje

— Co to kokoszy — wołała druga. — To było złoto nie kokosza Dzień na dzień jaja niosła i to jak moja pięść Na całą wieś takiej drugiej niema

Tak znów insza:

— A mojego koguta kto zdusił? To jakem zobaczyła te roztrzępione pióra, Bóg łaskaw, żem z żalu nie padła

*) O lisie tu mowa.

Tak znów ta pierwsza:

— A co za podstępca A co za kat taki A co to za moc w tych pazurach Żeby zaś taką jamę pod kurnikiem wygrzebać A że też nijakiego sposobu niema na takiego zbója A mojeż wy czubatki kochane A mojeż wy kogutki pozłociste

M. Konopnicka.

Wykrzyknik kładziemy po wyrazach i zdaniach, które wyrażają wołanie i rozkaz, lub okrzyki bólu, oburzenia, radości i t. p. uczuć.

Jak możemy nazwać zdania, które wyrażają wołanie, rozkaz i tym podobne?

Ćwiczenie I. Zapisać rozkazy i wezwania, używane przy marszu i zabawach ruchowych, każdy rozkaz opatrzyć wykrzyknikiem.

Pisanie z pamięci lub dyktando. Zwrócić uwagę na pytajniki.

Gdzie mi tak na świecie kto zagra od ucha? Gdzie mi się rozśmieje tak raźno dziewucha? Gdzie mi pokażecie taką chatę lichą? Taki bór szumiący, taką wioskę cichą? Kędy ja usłyszę tyle ptactwa wrzasku? Skąd nam modrej Wisły i białego piasku?

T. Lenartowicz.

Jak możemy nazwać zdanie, które wyraża zapytanie?

Pisanie z pamięci. Po zdaniach pytających kłaść pytajniki.

Stoi łąka w złocie, a kosiarze w pocie, pomaga im piosnka stara przy onej robocie.

A ty piosnko miła, co w tobie za siła Czy ty chlebem, czy ty solą kosiarzy karmiła A ty głosie żywy, co w tobie za dziwy Czy ty winem, czy ty miodem płyniesz przez te niwy

M. Konopnicka.

Przepisywanie 3. Po zdaniach pytających pisać pytajnik.

kompanja

Gdyby nie Jasna Góra, gromadząca liczne rzesze pielgrzymów z całych ziem polskich, to nawet nie wiedzielibyśmy, że gdzieś o setki mil mieszkają też nasi bracia: jednej mowy, jednej wiary, krew z krwi, kość z kości naszych.

Skąd schodzą się te pobożne kompanje Czy ludzie ci żyją na równinie, czy w górach Skąd te bogate pasiaste wełniaki, a skąd szare sukmany Gdzie żyją te dziarskie chłopaki w czerwonych rogatywkach z pawiemi piórami A co to za jeden ten w kapeluszu z orlem piórem

Aż wstyd, że człowiek nic tego nie wie.

A. Janowski.

Ćwiczenie 2. Ułożyć zdania pytające o szkole, w której uczy się znajomy chłopiec lub dziewczynka.

Ćwiczenie 3. Wypisać ze znanych wierszy wyrazy i zdania pytające oraz wykrzyknikowe.

Zdanie złożone.

Znaki przestankowe.

Obrazek powyższy opisać możemy w sposób nastąpujący:

Przykład I.

1) Na ziemi leży chłopak, **którego** kula raniła w nogę.

2) Leży zemdlony, **gdyż** ból pozbawił go przytomności.

3) Żołnierz śpiesznie kładzie opatrunek, **bo** bitwa wre dokoła, **bo** inni będą potrzebowali pomocy.

Jak widzimy, każda z myśli, które nasuwa nam obrazek, wyrażona jest tu zapomocą dwu lub więcej zdań. A więc myśl 1-sza **o ranionym chłopcu**—wyrażona jest

zapomocą dwu zdań; myśl 2-gą **o jego zemdleniu z bólu** — wyrażamy także dwoma zdaniami; myśl 3-cią, która wyjaśnia **dlaczego żołnierz śpieszy z opatrunkiem**— wypowiadamy trzema zdaniami.

Myśl wyrażoną dwoma lub więcej zdaniami zowiemy **zdaniem złożonem.**

Przykład 2.

1) Na ziemi leży chłopak, kula raniła go w nogę.
2) Leży zemdlony, ból pozbawił go przytomności.
3) Żołnierz śpiesznie kładzie opatrunek, bitwa wre dokoła, inni będą wkrótce potrzebowali pomocy.

Porównywając dwa powyższe przykłady, spostrzegamy, że zdania, wchodzące w skład zdania złożonego, mogą być z sobą powiązane zapomocą **wyrazów spajających,** (spójników i zaimków) lub też następować po sobie bez żadnego połączenia, czyli **bezpośrednio.**

Przecinkami oddzielamy zdania poszczególne, wchodzące wskład zdania złożonego, połączone z sobą wyrazami spajającemi lub nie.

Dyktando lub pisanie z pamięci. Zwrócić uwagę na przecinki.

Działo się to przed bardzo dawnemi laty, kiedy zwierzęta domowe żyły jeszcze w stanie dzikim. Dzikim był pies, dzikim był koń, dziką była krowa, dziką była świnia. Ale najdzikszym był kot, który chodził zawsze własnemi drogami.

Człowiek był także dziki, a zaczął się oswajać dopiero wówczas, gdy spotkał kobietę, która mu powiedziała, że wcale nie ma ochoty prowadzić takiego

dzikiego życia, jakie on dotąd prowadził. I zaraz wyszukała ładną jaskinię i oświadczyła, że w niej będzie sypiała; następnie wysypała całe wnętrze jaskini piaskiem, a w głębi roznieciła ogień, zaś wejście do jaskini zasłoniła skórą końską.

Według Kiplinga.

Ćwiczenie 1. Ułożyć i napisać kilka zdań złożonych.

Ćwiczenie 2. Wybrać z książki i przepisać kilka zdań złożonych.

Dwukropek.

Przepisywanie.

1. Przysłowia. Trzech rzeczy człowiek nigdy nie żałuje: gdy rano wstaje, milczy, roboty pilnuje. Nie ciesz się, chłopie, gdy masz siano w kopie; gdy je masz w stogu, powiedz: chwała Bogu! Przyjdzie święty Józef z pomocą: porówna dzień z nocą. Jakie drzewo, taki klin: jaki ojciec, taki syn. Babie lato: trzy dni deszczu, a jeden pogody.

2. Wspomnienia kotka Czarnusia.

W pamięci Czarnusia niema złych wspomnień. Dla niego zawsze pyszna zabawa. Bo proszę sobie wyobrazić: kawałki papieru jak żywe fruwają przed nosem i nigdy im się nie znudzi. Oto leży taki papierek, rusza się zlekka, szeleści. Czaisz się, a on jakby przewidział: szur, szur, leci nad samą ziemią,

a potem wyżej się poderwie, a czasem w łapy ci wpadnie.

Jeszcze ciekawsze było to coś białe i zimne, które dnia pewnego pokryło drogę i podwórko. Dotyka Czarnuś łapką: zimne, podobne do mleka, choć nie mleko. Liże języczkiem: bez smaku. Woda... nie woda... Podnosi pazurki, ogląda zbliska, otrząsa z niedowierzaniem: a to mu się wprost na nos sypie, zimne, białe, mokre. Aż podniecony, szczęśliwy, zadowolony ze śniegu, puszcza się przez podwórze i łąkę, białą chmurką znacząc swe przejście.

Klementyna Stattlerówna.

Dwukropek kładziemy przed wyliczeniami i przed zdaniami, wyjaśniającemi myśl, zawartą w zdaniu poprzedzającem.

Ćwiczenie 1. Jakie znasz gry towarzyskie i które są najzabawniejsze?

Do jakiego sklepu macie najbliżej i co w nim się znajduje?

Czy przyjemnie spędziliście tegoroczną Wielkanoc i co podczas tych świąt robiliście.

Ćwiczenie 2. Wypisać z książki kilka ustępów ze zdaniami wyjaśniającemi, poprzedzonemi dwukropkiem.

Ćwiczenie 3. Opisać wspomnienia Czarnusia (kotka) o gonitwie z pieskiem po ogrodzie, o czajeniu się na ptaszka na gałązce, który potem odleciał.

Cudzysłów („ “).

Przepisywanie. Pan Bóg powiedział wilkowi: „Masz tu, wilku, ziemię, będziesz orał, będziesz siał“... A wilk na to: „A teraz będę jadł?“ „O nie, mój wilcz-

ku, pierwej będzie rosło, dopiero źrałe*) skosisz"... A wilk na to znowu: „A teraz będę jadł?". „O nie, mój wilczku. Trzeba pierwej snopy powrósłem wiązać, suszyć, trzeba wozić do stodoły"... A wilk krzyczy: „A teraz będę jadł?" „O nie! Pierwiej musisz młócić, a potem we młynie zboże mleć"...

Wilk nie mógł się doczekać, kiedy go będzie jadł, i powiada, że on takiego życia nie chce.

Przed cudzemi wyrazami lub zdaniami, które przytaczamy, kładziemy dwukropek; przytoczone zdanie bierzemy w cudzysłów.

*Dlaczego **dojrzałe** pisze się przez **rz**?*

Przepisywanie. Marysia lubiła śpiewać. A piosenek umiała tyle, że cały dzień coraz to inszą śpiewała. A to jak „Zosi chciało się jagódek, a kupić ich za co nie miała", a to jak „Konik siwy długogrzywy mogiłę swemu panu nóżką w polu wygrzebał", a to o zaklętej fujarce, co mówiła do pastuszka: „Graj, pastuszku, graj, Bóg ci pomagaj!" A to znów, jak „Niedźwiedź kudłaty przywędrował do wilczycy we swaty", a to jak „Babuleńka miała kozła rogatego, co był bardzo rozpustny".

M. Konopnicka.

Ćwiczenie 1. Urywek powyższy przeczytać i zwrócić uwagę na użycie cudzysłowu. Jakie zdania są tu zawarte

---

*) Źrałe — dojrzałe.

w cudzysłowie? (Pierwsze słowa piosneczek, które Marysia śpiewała).

Ćwiczenie 2. Napiszcie: Jakie pieśni najbardziej lubicie śpiewać w szkole? Jakie pieśni najczęściej słyszycie w kościele? Jakie kolendy śpiewają ludzie w czasie Bożego Narodzenia? Jakie znacie pieśni narodowe? Jakie pieśni śpiewają skauci, a jakie żołnierze?

Przepisywanie. W Tatrach i w Karpatach żyje dzielne plemię góralskie, „lud wysmukły niby jodła". Pod same góry podeszły siedziby krakowskie, gdzie lud o sobie śpiewa: „wesół i szczęśliwy Krakowiaczek ci ja". W połowie ziem polskich nad Wisłą, Pilicą i Narwią siedzą Mazury, tęgie chłopy, „bo w Mazurze taka dusza, że choć umrze to się rusza". Na wschód od nich, ku Bugowi, żyją Podlasiacy, na zachód na wybornych ziemiach Kujawiacy, a obok Wielkopolanie, do których należą Poznaniacy, Kaliszanie, Sieradzanie.

A. Janowski.

Ćwiczenie. Przepisać i zwrócić uwagę na użycie cudzysłowu! Autor określa lud Polski w różnych okolicach słowami znanych ogólnie pieśni, albo też słowami poetów— np. „lud wysmukły niby jodła" jest wzięte z wiersza Wincentego Pola. Oczywiście takie przytoczenia dajemy w cudzysłowie.

Pisanie z pamięci lub dyktando.

Wincenty Pol napisał dużo poematów, jak naprzykład: „Mohort", „Przygody imć Pana Benedykta

Winnickiego“ i inne. Najwięcej jednak sławy przysporzył Polowi poemat pod tytułem „Pieśń o ziemi naszej“, w którym pięknym wierszem opisał urok naszego kraju.

Wincenty Pol tłumaczy, dlaczego taką „Pieśń o ziemi naszej“ napisał, na początku bowiem pyta czytelnika:

„A czy znasz ty, bracie młody,
Twoje ziemie, twoje wody,
Z czego słyną, kędy giną,
W jakim kraju i Dunaju?“

„A czy znasz ty, bracie młody,
Twojej ziemi bujne płody,
Pola bitew, ojców groby,
I pamiątki starej doby?“

A. Janowski.

Powtórzenie.

Pisanie z pamięci lub dyktando.

1. Kłaść przecinki gdzie należy.

Przysłowia. I komar zaorze gdy mu Bóg pomoże. W czerwcu się pokaże co nam Bóg da w darze. Człowiek bez cnoty uroda bez serca serce bez siły za nic nie stoją. Oliwa nie brata się z wodą. Chciałby mieć z jednego lisa dwie skóry. Niema na świecie kącika gdzieby nie było krzyżyka. Żal miary nie ma.

Ciężko robić a lekko jeść. Każda liszka swój ogon chwali.

Objaśnić pisownię wyrazów: zaorze, pomoże, pokaże, w darze.

2. Przez trzy tygodnie blisko mieliśmy zajęcie przy żniwie, a najmilszą ze wszystkiego była zwózka. Pilnowaliśmy się koło stodół, żeby pustym wozem wyjechać w pole. Tadek stał na przodzie, lejce trzymał w jednej ręce, a drugą wywijał batem, pokrzykując: wio, małe!... A „małe“ rwały przez brózdy i zagony, aż nam zęby na wszystkie strony latały... Potem odbywało się nakładanie snopów: ja rzucałem z dołu, Tadek układał na wozie. Zmachaliśmy się przy tem, zgrzali, zakurzyli, ale za to przyjemnie było patrzeć, jak wóz naszą pracą rośnie w oczach, pęcznieje, stając się podobnym do wielkiej, ruchomej sterty. Potem właziliśmy na sam wierzch i lekko kołysani powolnym ruchem wozu, dojeżdżaliśmy do stodoły.

M. Brzeziński.

3. Pisać wierszem.

Jeszcze śnieżek prószy, jeszcze chłodny ranek, a już w cichym lesie zakwita sasanek. A za nim przylaszczka wychyla się z pączka i mleczem się żółtym złoci cała łączka... A dalej fijołki wśród trawy pod rosą w świeżych swych czareczkach woń prze-

cudną niosą. A tuż ponad strugą, co wije się kręta, niezapominajka otwiera oczęta.

M. Konopnicka.

4. Niema już kwiatów, ani ziół,
Poczerniał las, poczerniał bór;
Z północnych stron, z lodowych gór
Królowej zimy zawitał dwór:
Złośliwa zamieć, i wicher smutny,
I śnieg sędziwy, i mróz okrutny.
Niema już jagód, ani ziół,
Osędział las, osędział bór;
Mróz bystre wody zamienił w lód—
W oczy zagląda i chłód, i głód.

Objaśnić pochodzenia ó w wyrazach, użytych w powyższym ustępie.

5. Suną obłoczki lekkie, śnieżnobiałe. Suną chyżo, zasnuwają błękity niby zwiewną koronką. Wtem na jednym końcu widnokręgu zbiegły się, skupiły, zrosły się w obłok kłębiasty. Obłok rośnie, szarzeje. Ściemnia się. Już czarna chmura ciężko zwisa ku ziemi, już całe niebo sobą zakryła.

Wypisać wyrazy z trudniejszą pisownią.

6. Potok i rzeka.

Potok, szybko bieżący po pięknej dolinie,
Wymawiał wielkiej rzece, że powoli płynie.

Rzekła rzeka: — Nim zejdzie porankowa zorza,
Ty prędko, ja pomału, wpadniemy do morza.

7. Dwa żółwie.

Nie żałując sił własnych i ciężkiej fatygi,
Dwa żółwie pod zakładem poszły na wyścigi.
Nim połowę do mety drogi ubieżeli,
Spektatorowie*) poszli, sędziowie zasnęli.
Więc rzekła im jaskółka: lepiej się pogodzić,
Pierwej, niżeli biegać, nauczcie się chodzić.

Ignacy Krasicki.

8. Przysłowia. Dobry żart tynfa wart. I żaba skrzeczy o swoje rzeczy. Żeglarz i gospodarz najszczerzej się modlą. Kropla żółci beczkę miodu zepsuje. Niema żyta bez kąkolu. Jakby mu o życie szło. Każdemu życie drogie. Bóg czuwa nad sierotami. Pracowity jak mrówka. Poznał swój swego. Ludzka rzecz błądzić. Rozum jest lepszy nad bogactwo.

9. Po szerokiem polu modra Wisła płynie,
Pochylone chaty drzemią na dolinie.
Na wodzie, na Wiśle, śród ciszy poranka
Płynie łódź flisowska, jak szara cyranka.
Nad wodą zgarbiony stary dąb żylasty,
Kędy bielą płótna wesołe niewiasty.

*) Widzowie.

A z borów cienistych leśnej okolicy
Rozsiewa się wonność sosnowej żywicy.
Oj! ślicznaż to ziemia to nasze Mazowsze,
I czystsza tam woda, i powietrze zdrowsze,
I sosny roślejsze, i dziewki kraśniejsze,
I ludzie mocniejsi, i niebo jaśniejsze.

Teofil Lenartowicz.

10. Przysłowia. Jedna jaskółka wiosny nie czyni. Czyha, jak djabeł na dobrą duszę. Ból milczeć nie umie. Chytry z chytrym nie utworzą dobrego związku. Chytry ma siedem zmysłów, a ósmy wykręt. Czas utracony nigdy nie wróci. Cierpliwość wszystko zwycięża. Po piórku całą gęś wyskubiesz.

Wypisać trudniejsze wyrazy. Objaśnić pisownię: ósmy, zwycięża, utworzą, wróci.

11. Cicho płynie rzeczułka,
Rzędem stoi wierzbina;
Płynie cicho rzeczułka,
Pająk sieci rozpina.

Rzędem stoi wierzbina,
Rzeka wzdycha głęboko,
Wierzba gałąź przegina,
Rzęsą słoni wód oko.

Rzęsą słoni, łzy roni,
Rosą płacze rzęsistą
Nad rzeczułką szemrzącą,
Nad rzeczułką srebrzystą.

12. Pisać wierszem.

Szemrze woda, szumi gaj: przyszła wiosna, przybył maj. I szczebioce ptasząt chór, wiosna przyszła już z za gór. Już kwiatuszków pełno wkrąg, jaskier wzdłuż rzeczułek wstąg, złoci się kaczeńców kwiat i przylaszczka wita świat. W sadzie brzęczą setki pszczół, żóraw skrzypi skądś od siół, zieleni się pszenny łan. Skryty w krzakach wiosny pan, słowik nuci piosnkę swą. Patrzę... słucham w oku z łzą: wieczną wiosnę, wieczny maj zeszlij, Boże, na mój kraj.

J. Parazińska.

13. W ciepłych krajach gospodarze ogromne przestrzenie ziemi przeznaczają pod zasiew bawełny: trzebią lasy, palą krzaki i trawę, i w uprawionej, dobrze spulchnionej ziemi robią niewielkie jamki, poczem do każdej z tych jamek nasypują szczyptę nasienia bawełny. W ciągu paru tygodni pole pokrywa się zielonością. Po pewnym przeciągu czasu wiatr splątuje gałązki bawełny i tworzy gęstwinę, przez którą nie każdy potrafi się przecisnąć. Kwiaty bawełny podobne są do kwiatów malw i ślazu. W miarę jak kwiaty

okwitają, a torebki kwiatowe pękają, następuje zbiór puchu bawełnianego, przyczem gospodarze baczą na to, aby nasiona nie przejrzały zbytecznie, gdyż wiatr mógłby roznieść puszek i zbiór przepadłby w znacznej części.

14. Pisać wierszem.

W obcej ziemi.

Deszcz za oknem mży, świat osnuła mgła, zda się płyną łzy, zda się niebo łka, płomyk lampki drży, świerszcz w kominie gra, deszcz za oknem mży, świat osnuła mgła...

W obcej ziemi tej pierś zatruwa jad, stokroć sercu lżej wśród wioskowych chat, tam u krzyża stóp wiarę bierze duch, tam niejeden grób, tam niejeden druh...

Chmury ciągną w dal, gdzieś do jego pól, piersią miota żal, sercem targa ból... Płomyk lampki drży, świerszcz w kominie gra, deszcz za oknem mży, świat osnuła mgła...

Or-Ot.

Objaśnić pisownię wyrazów **mży, drży.**

15. Lasy iglaste różnią się bardzo od liściastych: cechuje je przedews: ystkiem jednostajność. Wszystkie drzewa należą do jednego, co najwyżej do dwóch lub trzech gatunków, wszystkie liście mają jednakową barwę. W dzień gorący uderza mile żywiczny zapach

smółki, którą są napojone pnie drzew iglastych. Żywica wypływa kroplami ze świeżo przełamanych gałązek.

Wewnątrz boru iglastego panuje ciemność. Szczególniej ciemnemi są bory świerkowe i jodłowe. Jedynie w lesie sosnowym jest zawsze jasno. Rośnie tam prawie zawsze jakieś podszycie: jeśli nie krzaki wrzosów, to zielone runo borówek lub jeżyn, darnie mchu, krzaczki poziomek.

* * *

Świerk i jedlina tworzą lasy przeważnie w górach. Na równinach, szczególnie u nas, przeważają lasy sosnowe. Sosna daje sobie radę i na jałowych gruntach; jej głęboko sięgające i rozgałęzione korzenie pozwalają jej ciągnąć pożywienie z nędznej gleby. A przytem i niewygody klimatu znosi równie dobrze, osiedlając się na dalekiej północy. Oprócz tego sosna i w górach rośnie na takiej wysokości, gdzie niema już żadnych innych drzew. Ale wśród surowych warunków północy i gór wyniosłych żadna roślina nie może się bujnie rozwinąć, to też i sosny są tam niskie, karłowate.

Sosna wogóle dużo potrzebuje słońca. Gdy słonko przygrzewa w miarę, młode sosenki wypuszczają co rok z pod wierzchołka trzy do pięciu gałązek, ułożonych w kółko i sterczących ku górze. Z liczby tych

okółków, ułożonych z gałęzi, można poznać, ile lat ma drzewko. Ale tylko póki ono jest młode, później zaciera się ilość okółków.

Bory sosnowe tworzyły u nas niegdyś olbrzymie puszcze; z biegiem czasu wyrąbano je, grunt wykarczowano. Największą puszczą z dziś istniejących jest Białowieska na Litwie. Tutaj dochowały się do wielkiej wojny żubry, zwierzęta, które gdzieindziej dawno wyginęły.

Według *B. Dyakowskiego.*

Objaśnić pisownię wyrazów, w których **rz** pochodzi od **r**, **ó** — od **o**, **ż** — **z**, **g** i t. p.

16. List motylka.

Drogie dzieci!
— Właśnie krawiec
Nową przyniósł mi kapotę.
Atłas przedni, haftowany
W kółka modre, w kółka złote.

Naturalnie, żem się musiał
Z mojej szarej kamienicy
Wyprowadzić w takim stroju,
I dziś mieszkam na ulicy;

Na tej samej, Ogrodowej,
Gdzie biegacie wszystko troje,

I drżę z strachu, gdy was widzę,
O te nowe szaty moje.

Otóż błagam, drogie dziatki,
Co mam głosu, co mam siły,
Tej przecudnej sukieneczki
Żebyście mi nie zniszczyły!

Broń was, Boże, za płaszcz chwytać
I oglądać mą kapotę,
Bo mi zaraz poczernieją
Kółka modre, kółka złote!

Broń was, Boże, i podszewkę
Przepatrywać nadto zbliska,
Bo się zaraz na sajecie
Rączek waszych ślad odciska!

Liścik ten wam wietrzyk wręczy
Za niedługich kilka chwilek...
Pamiętajcie prośbę moją!
Ściskam bardzo!

Wasz *Motylek*.

17. Czyżby każde drzewo miało swego robaka? Poszukajmy uważnie, a przekonamy się, jakimi wrogami lasu są owady. Na liściach każdego prawie drzewa nieproszeni lokatorowie urządzają kolebki dla swych

dzieci. Nakłuwają liść i pod wpływem tego ukłucia powstają zgrubienia i narośle, w których kryją się gąsienice, potomstwo owadów.

Największe i najokazalsze są narośla na liściach dębu, znane pod nazwą galasówek. Są najpierw zielone, potem rumienią się pięknie jak jabłuszka, ostatecznie brunatnieją i usychają, gdy wyleci z nich owad, zwany galasówką dębianką, a należący do działu błonkówek, który obok tego szkodnika mieści pożyteczną pszczołę i pracowite mrówki.

Gniazda z liści, spojonych pajęczyną, sporządzają sobie gąsienice motylków, zwanych zwójkami. Gąsienice innych owadów nie urządzają sobie mieszkań, nocują, gdzie się zdarzy. A jest ich w lesie sporo: jedne przeobrażają się później w szare ćmy, inne w piękne motyle, ustrojone w różne kolory, wszystkie zaś skutecznie objadają liście. Zarówno aksamitem połyskujący żałobnik z żółtą obwódką, jak ładne wstęgówki ozdobione niebieską lub czerwoną przepaską, i szare, niepozorne ćmy. A na pierwszem miejscu należy postawić duże i grube, kosmate gąsienice barczatki sosnówki, a zaraz obok nich mniejsze i smuklejsze gąsienice mniszki. Do niebezpiecznych szkodników należą też nieduże gąsienice choinówki.

Według *B. Dyakowskiego.*

18. ŚLIZGAWKA.

Równo, równo, jak po stole,
Na łyżewkach w dal...
Choć wyskoczy guz na czole,
Nie będzie mi żal!

Guza nabić — strach nie duży,
Nie stanie się nic,
A gdy chłopiec zawsze tchórzy,
Powiedzą, że fryc!

Jak powiedzą, tak powiedzą,
Pójdzie nazwa w świat;
Niech za piecem tchórze siedzą,
A ja jestem chwat.

M. Konopnicka.

19. Pisać wierszem. Stawiać znaki przestankowe.

Żniwa.

Przepióreczka się odzywa idą idą polem żniwa brzęczą sierpy brzęczą kosy ciężkie ziarnem lecą kłosy

A ode wsi słychać śpiewki śpieszą chłopcy śpieszą dziewki niosą grabie w pole dążą za żeńcami snopy wiążą

Co powiążą ciężkie snopy to składają je na kopy dobra ziemia łaska Boża będzie chleba z tego zboża.

M. Konopnicka.

20. Pisać wierszem. Kłaść znaki przestankowe.

hoża, świeża

Za tą głębią za tym brodem tam stanęła rzeka lodem ani szumi ani płynie tylko duma w swej głębinie gdzie jej wiosna gdzie jej zorza gdzie jej droga het do morza

Oj ty rzeko oj ty sina lody tobie nie nowina co rok zima więzi ciebie co rok wichry mkną po niebie aż znów przyjdzie wiosna hoża i popłyniesz het do morza.

Nie na zawsze słonko gaśnie nie na zawsze ziemia zaśnie nie na zawsze więdnie kwiecie nie na zawsze mróz na świecie Przyjdzie wiosna przyjdzie hoża pójdą rzeki het do morza.

M. Konopnicka.

21. Wysłuchawszy rogowej arcydzieło sztuki,
Powtarzały ją dęby dębom, bukom buki.
Ile drzew, tyle rogów znalazło się w boru,
Jedne drugim pieśń niosą, jak z chóru do chóru.
I szła muzyka coraz szersza, coraz dalsza,
Coraz cichsza i coraz czystsza, doskonalsza,
Aż znikła gdzieś daleko, gdzieś na niebios progu.

Adam Mickiewicz.

STRESZCZENIE.

1. Dać przykłady zdań, złożonych tylko z podmiotu i orzeczenia.
2. Jak się nazywają takie zdania?
3. Dać przykłady zdań z wyrazami uzupełniającemi treść orzeczenia.
4. Dać przykłady zdań z wyrazami określającemi podmiot.
5. Co to jest przedmiot?
6. Co to jest określenie?
7. Co to jest zdanie nierozwinięte?
8. Co to jest zdanie rozwinięte?
9. Dać przykłady zdań nierozwiniętych i rozwiniętych.

10. Po jakich spółgłoskach piszemy **rz**?
11. Jakie mamy wyjątki od tej zasady?
12. Z jakiemi spółgłoskami wymienia się **ż**?
13. Ułożyć słowniczek wyrazów, w których **rz** nie pochodzi od **r**.
14. To samo z wyrazami, w których **ó** nie wymienia się z **o**.
15. Ułożyć słowniczek wyrazów, w których nie możemy wytłumaczyć pochodzenia **ż**.

16. Jaka jest pisownia końcówek czasu teraźniejszego czasowników na **ować**, oraz pochodzących od nich rzeczowników?

17. Ułożyć słowniczek wyrazów, w których jest **h**.
18. Ułożyć słowniczek wyrazów, które się piszą przez **ch**.

19. Przed jakiemi częściami mowy piszemy **nie** osobno?
20. Jakie wyjątki mamy od tej zasady?
21. Z jakiemi częściami mowy **nie** piszemy łącznie?

22. Jakie rzeczowniki piszemy wielką literą?
23. W jakich wypadkach zaimki zaczynamy od wielkiej litery?
24. Kiedy piszemy wykrzyknik?
25. Kiedy piszemy pytajnik?
26. Co to jest zdanie złożone?
27. Kiedy między zdaniami piszemy przecinek?
28. Kiedy piszemy dwukropek?
29. W jakich wypadkach ujmujemy wyrazy i zdania w cudzysłów?

5. *Bukowiecka Z.* Przygody Wicka terminatora.
6. *Bogusławska M.* W noc wigilijną.
7. *Chwalıbóg.* Ucieczka.
8. *Chełmońska M.* Ranna rosa. Zbiorek wierszy.
9. *Gask L.* Bohaterski Bruno.
10. *Gębarskı St.* Flet zaczarowany — (komedyjka).
11. *Jerlicz E.* Przygody Tomka.
12. „ „ Pawłowa.
13. „ „ Rodzina Wróblewskich.
14. *Inpol.* Marcysia.
15. *Lendzka St.* Promyki światła.
16. *Morzycka F.* Sen Józia.
17. *Mayne Reid.* Wygnańcy w lesie.
18. Mądra kurka. Wierszyki z obrazkami.
19. *Morzkowska.* Dzielni chłopcy.
20. *Orsza.* Upominek. Zbiorek wierszy.
21. *Porazińska J.* Leśne duszki. Zbiorek wierszy z obraz.
22. „ „ Świnki podróżują — powiastka z obraz.
23. *Rudnicka F.* Lilja srebrna. Legendy litewskie.
24. „ „ Stary krzyż.
25. *Stattlerówna R.* Wasi towarzysze.
26. W niewoli u słoni.
27. *Zaleska M. J.* Wesele zięby.
28. *Zdanowski E.* Zmij.

POWIEŚCI DLA MŁODZIEŻY:

1. *Bobowska E.* W szponach nędzy (według W. Hugo) Część I, II, III i IV.
2. *Dąbrowska M.* Historja prawdziwa o Grzegorzu z Sanoka.
3. *Hugo W.* Rok 1793.
4. *Morzycka F.* Bez rodziny (z powieści H. Malota) z obrazkami.

5. *Morzycka F.* Dla rodziny (z powieści H. Malota) z obrazkami.
6. „ „ Przygody Jakóba (z powieści A. Daudeta).
7. „ „ Cudowna historja Joanny d'Arc.
8. *Umiński Wł.* Przygody małego Australczyka.
9. „ „ Krwawa dola.

KSIĄŻKI POPULARNO NAUKOWE:

1. *Dyakowski B.* Jak urządzać gniazda i opiekować się ptakami. Wyd. 3-cie. Z rycinami.
2. „ „ Pogadanki mineralogiczne:
   1) Sól. Z rycinami.
   2) Szkło i wyroby szklane. Wyd. 2-e. Z ryc.
   3) O piasku. Wyd. 2-gie Z rycinami.
3. „ „ Zwierzęta lądowe i morskie w różnych częściach świata. Z licznemi rysunkami.
4. *Domagalska K. S* O Władysławie Syrokomli.
5. *Jezierski E.* Bohater Woli — Józef Sowiński.
6. *Krynicki K.* Z Niedzieli do Soboty.
7. *Kosmowska I.* Polska pieśń wolności w epoce porozbiorowej.
8. „ „ Lećcie, pieśni!
9. *Marja Janina.* O Szymonie Konarskim.
10. *Makowski.* O wściekliźnie.
11. *Marcinowska J.* Adam Mickiewicz.
12. *Przewóska-Czarnocka Z.* Morze polskie.